

De kansen van cultuur

Vijf coronamaanden hebben de cultuurhuizen in een ongeziene crisis gedompeld. Annuleringen en ontslagen, financiële en mentale opdooffers zijn de symptomen van een noodlijdende sector. De malaise dwingt kunstenaars en organisaties tot het stellen van existentiële vragen. Moet de sector zich op acute oplossingen richten of vooral duurzame strategieën ontwikkelen om te overleven? Enkele staaltjes cultureel ondernemerschap tonen hoe tijdelijke alternatieven de sector misschien structureel kunnen veranderen.

“In tijden van crisis lijken schijnbaar onmogelijke ideeën plotseling mogelijk. De vraag is welke ideeën.” Zo ongeveer begint de eerste aflevering van Quarantaine TV [<https://www.youtube.com/watch?v=cS4Ile0ngCw&list=PL4Y3VNcp5aOaNIrcPBvxAqFZWci8ptAyI>] , de YouTube-reeks waarmee de KASK-studenten van collectief Zuidpark vanaf de lockdown in maart uitpakten. In andere tijden waren de gebricoleerde sketches vol dadaïstische gekkigheid een leuk tussendoortje geweest. Nu tekende het jonge geweld misschien wel voor de eerste echte creatieve opstoot van een cultuursector achter slot en grendel.

De vraag die wordt gesteld is meteen de juiste. Crisissituaties zijn de ideale voedingsbodem om radicale beleidskeuzes door te drukken, zo leert de geschiedenis. Dat bleek voor corona niet anders.

In maart werden grofweg twee toekomstscenario's onderscheiden: die van een zachtere samenleving, gebouwd rond mensgerichte sectoren en waarden als solidariteit, en een verhevigde versie van wat retorisch als 'normaal' wordt geframed: een maatschappij geschoeid op economische leest.

Liet het nivellerende crisismanagement in maart nog een opening naar beide scenario's, dan onthult de bestrijding van de tweede coronagolf welke lobby's wel en welke niet werden bediend. Het lot van cultuur is bekend: evenementen worden, niet gehinderd door argumenten, van de agenda geveegd, organisaties proberen angstvallig hun voortbestaan te verzekeren en artiesten en cultuurwerkers blijken andermaal de kwetsbaarste schakel van de sectorale ketting.

Toch betekent de coronacrisis naast een ongezien bloedbad ook een uniek reflectiemoment voor al wie met cultuur zijn brood verdient

Toch betekent de coronacrisis naast een ongezien bloedbad ook een uniek reflectiemoment voor al wie met cultuur zijn brood verdient. En warempel, nu de sector een bijna-doodervaring meemaakt, blijken onvoorstelbare dingen inderdaad mogelijk.

Voor het eerst zelfs bundelt het eeuwige lappendeken van gesubsidieerde en commerciële organisaties de krachten, namelijk in een gezamenlijke crisiscel alsook een overleg [<http://www.artistsunited.be/nl/content/blog/de-50-les-50>] van zowat alle belangenverenigingen.

Maar ook de **Sectorgids Professionele Kunsten**, de handleiding voor een coronaproof cultuurbeleving die overheden zo bot negeerden, is een zeldzaam voorbeeld van collectieve organisatie.

Om maar te zeggen: de cultuursector heeft ook de mogelijkheden van deze crisis ontdekt. En dat is niet alleen het werk van overlegorganen, maar ook van de kunstenaars en cultuurwerkers zelf, die meer dan een kwetsbare sociale groep een toonbeeld zijn van veerkracht en ondernemingszin.

Dit artikel probeert enkele recente cultuuruitingen met grotere bewegingen te verknopen, op zoek naar de kansen die zich aandienen in deze transitie. Hoe je kijkt naar cultuur in het coronaceen, hangt dan af van hoe je het virus zelf benadert: dient ze enkel als acuut antwoord op een tijdelijk fenomeen, of belichaamt ze ook de paradigmaverschuiving die deze systeemcrisis van ons vraagt?

Tournée digitale

De eerste beweging die de lockdown in gang zette, was ongetwijfeld een bocht richting digitalisering. Het theater bouwde in een mum van tijd een aanbod van captaties uit, concerten veranderden in livestreams en spannende Zoom-formats zagen het licht.

Deze digitale alternatieven verdwenen met de versoepelingen naar de achtergrond, maar inmiddels heeft een onderzoek [<https://www.publiq.be/nl/nieuws/onderzoek-cultuurparticipatie-in-corona-tijden>] in opdracht van **Publiq** de digitale cultuurparticipatie kunnen documenteren. Wat bleek? Ook online bleef het cultuurpubliek zijn weg naar het aanbod vinden. De meesten namen deel aan activiteiten die ze al op een klassieke manier volgden, zoals theater, musea en concerten.

Ook online bleef het cultuurpubliek zijn weg naar het aanbod vinden

Deze digitalisering bracht dus vooral nabij wat zich voordien al in onze fysieke omgeving bevond. Ten slotte werd bij kinderen een grote participatie vastgesteld (vooral bij theater en voorleessessies), al bleek de sociale drempel op het internet helaas nog groter dan die bij het reguliere aanbod.

Wat is dan de levensverwachting van de online alternatieven buiten het coronaceen? De onderzoekers merkten dat de deelname zich vaak beperkte tot eenmalig of sporadisch bezoek. De betalingsbereidheid voor het aanbod was ook laag, de meesten gaven aan liever zo snel mogelijk terug te keren naar de klassieke cultuurbeleving.

Al is er zeker een uitzondering op die regel, met name WatchApp #1 van het theatergezelschap SkaGeN, waarvoor zo'n 10.000 mensen een ticket van 12,50 euro kochten. "Gratis content verplicht tot niets en versterkt het eenmalige karakter volgens ons alleen maar", zegt zakelijk directeur **Korneel Hamers**.

"Wij zijn geen voorstander van gratis online aanbod, maar willen de digitale nevenbranche net professionaliseren. WatchApp is in die zin niet alleen digitale inhoud, het is in haar volledige vorm ook een statement."

Wie zich inschreef voor de allereerste social network-voorstelling, kwam in een WhatsApp-groepje terecht, waar hij drie weken lang via realtime berichtjes de ontluikende liefde kon volgen tussen de dyslectische Emmi en taalpsycholoog Leo. Zo verenigde het project de codes en het voyeurisme van theater met de fysieke afstand en de individuele beleving van sociale media.

Die dubbelheid werd ook elders doorgetrokken. De ticketverkoop verliep via cultuurcentra, maar bedenker **Mathijs Scheepers** liet ook influencers en beroemde acteurs de reeks voorproeven, om online hun bevindingen te delen. Het publiek werd bovendien over verschillende 'opvoeringen' verdeeld en kon in een virtuele foyer zijn mening geven.

"Ik probeerde persoonlijk te reageren en ging ook met de input aan de slag", zegt Scheepers. "Je merkt dat de toon van sommigen mildert als ze voelen dat naar hen wordt geluisterd."

Mathijs Scheepers, bedenker WatchApp: 'De theaterwereld is erg conservatief als het op technologie aankomt'

Door de kunstkritiek werd WatchApp #1 vrijwel genegeerd. "De theaterwereld is erg conservatief als het op technologie aankomt", vindt Scheepers. "In Frankrijk en Wallonië, waar we ook in première gingen, meenden enkele theaterdirecteurs zelfs dat we de sector zouden schaden."

Nochtans biedt de unieke vorm van deze voorstelling niet alleen mogelijkheden in het werven, maar ook het activeren van een publiek. WatchApp #1 gaf (net als enkele Zoom-voorstellingen) zijn toeschouwers de kans om live te reageren en de artiest om daarmee nog tijdens het stuk aan de slag te gaan.

Het applaus of het collectieve handelen van de theaterzaal kun je digitaal weliswaar niet kopiëren, deze vorm maakt wel een ander gesprek mogelijk, voorbij de eigen bubbel en rechtstreeks met de artiest. Dit najaar in WatchApp #2 ontmoeten de personages elkaar bovendien in live-performances. Het lijkt een unieke manier om het publiek – zoveel breder dan van een theatergezelschap – ook echt te verbinden.

Werken als netwerk

Wat digitaal minder snel te evenaren valt, is het politieke potentieel van de collectieve theaterbeleving. Het wrange aan de coronamaatregelen is dat ze grote samenkomsten bemoeilijken, net nu de maatschappelijke koersrichting meer dan ooit de inspraak van de burger vereist.

Kunstkritica **Evelyne Coussens** las in rektoverso [<https://www.rektoverso.be/artikel/covid-19-en-de-detheatralisering-van-het-theater>] het digitale theater van het coronaceen als een culminatiepunt van twee tendensen, die al eerder waren ingezet: ten eerste het versnipperen van de collectieve beleving tot een individuele één-op-één-ervaring, ten tweede een toenemende focus op een (politieke) inhoud, zonder bemiddeld te worden door een vorm of symboliek.

Het wrange aan de coronamaatregelen is dat ze grote samenkomsten bemoeilijken, net nu meer dan ooit de inspraak van de burger vereist is

Samen zouden die tot een detheatralisering leiden, met als interne paradox dat theater zonder collectieve beleving net aan politieke kracht inboet. Of zoals Coussens met een boutade stelt: "Zou België onafhankelijk zijn geworden als iedereen thuis voor zijn laptop 'De stomme van Portici' had zitten kijken?"

Bij Zuidpark zien ze andere troeven in digitalisering. In Quarantaine TV lanceerde het collectief een open call, waarna het zijn aantal zag aangroeien tot dertig.

"Zo'n bende kun je onmogelijk nog als een klassiek collectief organiseren. Net als het internet worden we dan een netwerk, zonder vaste moderator. Consensus vinden of een idee bij iedereen toetsen lukt niet meer, we kunnen alleen een output genereren, en daarna evalueren. Met Baricco kunnen we onszelf een barbaars gezelschap noemen. Als we binnenkort fysiek samen repeteren, willen we die digitale dramaturgie doortrekken."

Eigenlijk neemt een groep als Zuidpark de structuur van een activistische burgerbeweging aan, maar dan gedacht als artistieke praktijk. "Met een satirische insteek proberen wij online zeker ideologische impact te genereren, als antwoord op de verrechtsing."

"Maar onze keuze om samen sterk te staan en de controle los te laten, komt ook voort uit de moeilijkheid die we ervaren om als afgestudeerde artiest ondersteuning te krijgen".

Zo sluit Zuidpark aan bij andere kunstenaars van hun generatie, die zich in horizontale structuren verzamelen en die organisatievorm zelf als kunstvorm beoefenen. Het Brusselse **K.A.K.** (Koekelbergse Alliantie van Knutselaars) verenigt al enkele jaren zo'n twintig artiesten in een instituut dat geen instituut wil zijn. De oefening om die werking te verduurzamen met een minimum aan hiërarchie of dossierlast is even betekenisvol als de projecten die eruit voortvloeien.

Of kijk naar de elfkoppige theatergroep **Camping Sunset**, die zichzelf omschrijft als "een voetbalploeg vol onzekere carrières": in plaats van wekenlang te repeteren voor enkele schamele speeldata, spelen de acteurs met minimale voorbereiding drie weken aan een stuk. Ze staan voor het speelse, het onaffe, en net die insteek versterkt de band met hun publiek, dat met één ticket drie keer mag komen kijken.

Artiesten aan huis

Met beperkte publieksstromen is weinig repeteren en veel optreden misschien de enige manier om als artiest van de podiumkunsten te kunnen leven. Mogelijks zie je daarom in coronatijden een opkomst van instant creaties, waarbij artiesten niet zozeer het resultaat van een gericht onderzoek tonen als wel een métier an sich.

Denk aan de lockdownconcerten op balkons, de beschildering van gevels, de telefoonlijn met 'dichters van wacht'. Het zijn genereuze acties, waarbij de artiesten hun publiek rechtstreeks ontmoeten, zonder de omkadering van een instelling.

Lange tijd leek zo'n kleinschalige creativiteit wel sympathie, maar geen geld op te leveren. Nu proberen een aantal initiatieven ze expliciet te ondersteunen. De **Gentse Cultuurzomer**, een samenwerking van 150 (semi-)professionele organisaties, doet dat op drie manieren.

Om te beginnen kunnen bedrijven, verenigingen en particulieren Gentse artiesten boeken. Ten tweede kunnen ze lokale kunstwerken kopen, die te zien zijn in het Zomersalon van Kunsthall Gent. Tot slot riep de organisatie een steunfonds in het leven, waarmee evenementen opgezet worden voor sociaal geïntereerde verenigingen – ook hiervan worden artiesten vergoed.

Een soortgelijk initiatief is **Artists at Home**, een online platform geïnitieerd door Artists United waarop het publiek bestellingen kan plaatsen bij zijn favoriete artiest: van huisconcert tot persoonlijke verjaardagswens. Het platform, dat later deze maand operationeel wordt, mikt voorlopig op digitale bijdrages, maar de bedoeling is dat later ook fysieke optredens mogelijk zijn.

"Elke kunstenaar kan ook een deel van zijn gage afstaan aan een belangenorganisatie, zoals de Acteursgilde, Artists United of zelfs het Rode Kruis", zegt **Servaas le Compte** van **Artists United**. "We overwegen zelfs om standaard op elke transactie een aantal procenten te vragen voor de bredere sector."

Hoe duurzaam zijn deze initiatieven? "De Gentse Cultuurzomer is een alternatief voor een lege agenda die er voordien niet was", zegt **Sioen**. "Een zangeres van **Opera Ballet Vlaanderen**, die bij ons geboekt werd, zou zich in een regulier seizoen onmogelijk kunnen vrijmaken. Veel professionele kunstenaars teren anders ook op een boekingsagent."

Servaas le Compte van Artists United: 'Onze bezorgdheid is integendeel dat kunstenaars meer aan hun werk overhouden'

Toch gelooft Le Compte dat een alternatief platform een antwoord kan bieden op de 'Ampló's van deze wereld', verwijzend naar het HR-bureau voor de creatieve sector: "We moeten ons vragen stellen bij de bedenkelijk grote winsten die zij boeken op de inkomsten van kunstenaars."

"Onze bezorgdheid is integendeel dat zij meer aan hun werk overhouden. In die zin helpen we artiesten niet alleen aan opdrachten in een moeilijke periode, we willen het ondernemen ook in het algemeen meer honoreren."

Opvallend aan deze live arts on demand is dat ze de lange termijn van dossiers, residenties en brochures omzeilen waarmee de podiumkunsten zich doorgaans organiseren. Dat roept de vraag op hoe levensvatbaar ze zijn, maar die vraag kun je vandaag ook over de sector als geheel stellen.

Zullen deze miniformats straks noodgedwongen vervallen in de logica van exclusieve strandbars?

Want toeschouwers zullen een intieme Rock Werchter-editie of rustig museumbezoek dan wel als een verademing ervaren, de productionele kosten van zulke events staan niet in verhouding tot de financiële return. Of anders: de sector is te groot voor wat ze mag aanbieden.

Zullen deze miniformats straks noodgedwongen vervallen in de logica van exclusieve strandbars? Of gaan de grote vissen een structurele schaalverkleining tegemoet?

Acteur **Tom Van Dyck** stelde in een interview in De Morgen het omgekeerde: misschien is er net een schaalvergroting nodig is, waarbij kleine en middelgrote organisaties de krachten bundelen op zakelijk en administratief gebied.

Van Dyck hekelde de "geldverslindende structuren" die het "versnipperde overaanbod aan makers" vereist, omdat het ondersteunende personeel er met jaarcontracten werkt terwijl de artiesten voor wie het zich inzet bij een crisis als eerste inleveren.

In een sector die het met minder zal moeten doen, is een herorganisatie aangewezen, stelt Van Dyck terecht, en daarbij is het zwakke sociale statuut van kunstenaars de eerste prioriteit. Nu vielen kunstenaars, die zelden loontrekkend zijn maar evenmin volwaardig zelfstandig, door de mazen van het net aan steunmaatregelen. Hoe kunnen zij beter beschermd worden, opdat zowel kunstenaars als organisaties levensvatbaar blijven?

Gedeelde ruimtes

Als deze coronatijden organisaties laten bloeien, zullen dat de wendbare exemplaren zijn, die een grote activiteit toelaten zonder veel overhead. Neem nu de **Meubelfabriek** in de Brugse Poort, de tijdelijke invulling van een site van 8000 m², waar vierentwintig organisaties hun creatieve broedplaats herbergen.

Je vindt er een paaldanscollectief en een improvisatietheater, maar evengoed een medialab en een feministisch jeugdhuis. Een instelling met dezelfde oppervlakte kan nooit dezelfde bedrijvigheid bereiken.

Een gezelschap als **SKaGen** koos vijf jaar geleden dan weer om zijn structuur te flexibiliseren, met een kantoor in ruilhandel en minimale vaste kosten. Het staan hen vandaag toe om meer dan ooit te produceren en sneller te schakelen.

De coronacrisis maakte de ruimte voor de live arts dan wel flexibel – digitaal kun je overal optreden –, tegelijk vergrootte ze de ongelijkheid tussen wie private ruimte bezit en wie niet

Hoe kunnen instellingen de ruimte die ze hebben optimaal benutten? De coronacrisis maakte de ruimte voor de live arts dan wel flexibel – digitaal kun je overal optreden –, tegelijk vergrootte ze de ongelijkheid tussen wie private ruimte bezit en wie niet. Dat besepte het Brusselse open kunstenhuis **Globe Aroma**, dat zich richt op nieuwkomers, als geen ander.

Een kunstpraktijk faciliteren betekent voor hen ook het wegnemen van financiële en logistieke obstakels. Toen de lockdown intrad, bracht Globe Aroma dan ook meteen de noden van zijn artiesten in kaart. Sommigen hadden geen leef- of werkruimte of toegang tot internet – en bijgevolg niet de basisvereisten van een artistieke praktijk.

Daarop zocht de organisatie contact met sociale en artistieke partners, zoals **vzw Hobo**, een Brussels dagcentrum voor dakloze en thuisloze mensen. Drie maanden lang zetten ze een dagcentrum op in Beursschouwburg, waar mensen heen konden voor internet, een douche, voedsel en een gesprek.

“Mensen die anders langs de schouwburg liepen, konden nu een band opbouwen met die plek”, zegt **An Vandermeulen** van Globe Aroma. “En wie anders in Beursschouwburg achter een computer werkte, voerde nu als vrijwilliger dag in dag uit gesprekken met de bezoekers van het dagcentrum.”

De actie kan volgens Vandermeulen nieuwe verbindingen leggen, maar raakt ook aan een groter vraagstuk: “Wie heeft toegang tot welke ruimte? Een gemiddelde theaterbezoeker kan zich de Beursschouwburg gemakkelijk eigen maken. Maar dat geldt niet voor iedereen. Bovendien staan kunstencentra overdag vaak leeg, terwijl elders tekort aan ruimte is. Hoe kun je als sleutelbewaarder andere invullingen faciliteren, om werkelijk de plek te zijn die je wilt of zou moeten zijn: een plek voor iedereen?”

De protestgroep **Coup des Arts**, die kunstinstellingen met concrete acties wil dekoloniseren, eiste tijdens het zomerverlof expliciet de onbenutte ruimte van de KVS op – zonder succes. Anderen hebben hun streven naar een plek binnen het reguliere circuit al langer opgegeven en zoeken hun heil elders. Recent kraakten een aantal artiesten bijvoorbeeld een gebouw in Brussel en Waver om er residentieruimte te creëren.

Ook bij Zuidpark zien ze het potentieel van kraken. “Cultuurfilosoof **Mark Fisher** beschreef in zijn essaybundel ‘Ghosts of my Life’ hoe de jaren 80 een explosie aan zelforganiserende kunstenaarsgroepen kende.”

“Fisher zag twee verklaringen: de huurprijzen waren laag en kraken was nog legaal. Inmiddels ontstond er een moeras aan regels rond. Maar voor kunstenaars is het haast onmogelijk om hun huur te betalen en zichzelf nog een kunstpraktijk te gunnen met een continue bedrijvigheid, zonder projectmatige druk. In vergelijking met een kale black box, die je gebruikt maar nadien weer leeg achterlaat, zit er een grote verdieping in een vaste atelierruimte in een kraakpand.”

In Brussel ontwikkelt de organisatie **Toestand** al langer inclusieve sociaal-culturele dynamieken in leegstaande gebouwen. “Ze slagen erin om heel veel mensen eigenaar te laten worden van één plek”, zegt Vandermeulen. Die denkpiste kan ook kunstinstellingen inspireren.

“Na de zomer onderzoekt **Beursschouwburg** een verdere samenwerking met Hobo. En waarom niet: de uitbouw van een permanent loket voor mensen in nood? Maar ook het Kaaitheater en de KVS bekijken hoe ze hun ruimte anders kunnen inzetten. In het Kaaitheater heeft **Pigment**, een vereniging waar armen het woord nemen, zijn eerstelijnsonthaal opgezet. De KVS zoekt momenteel uit hoe ze dit najaar in coronatijden een relevant dagcentrum zou kunnen uitbouwen.”

Duurzame connecties

Wat is de meerwaarde om zoiets als kunstencentrum te doen? "Concerten en voorstellingen zijn samenkomsten die het begin van een gesprek vormen", zegt Vandermeulen, "maar dat gesprek zelf kan ook een begin zijn."

An Vandermeulen van Globe Aroma: 'Corona heeft een denkproces gestimuleerd over wat de essentie van een kunstenhuis moet zijn'

"Bij Globe Aroma praten we eerst vaak enkele maanden met iemand en ontdekken we langzaam via gesprekken dat die persoon in het thuisland bijvoorbeeld als beeldend kunstenaar actief was. Soms moet je die tijd nemen om tot de connectie met cultuur te komen."

"Die tijd gunnen kunstencentra zichzelf niet altijd. Nochtans hebben ze geen enorme schaal en zijn ze niet altijd gebonden aan een meetbaar resultaat, net zij kunnen een traagheid binnenbrengen en bewegen op het ritme van hun bezoekers."

"Corona heeft een denkproces gestimuleerd over wat de essentie van een kunstenhuis moet zijn", besluit Vandermeulen. "Deze periode biedt bij uitstek kansen om duurzame connecties te leggen met de mensen rondom ons en daarvoor de tijd te nemen die er voor corona niet was. Kunstenhuizen komen vaak met het argument dat je huis openstellen zo makkelijk niet is."

"Maar ons werk in Beursschouwburg heeft uitgewezen dat er veel mogelijk is als je een beroep doet op andere organisaties en hun expertise. Wij hadden een sociale partner, een sociaal-culturele, een artistieke, een sociaal-artistieke, de Vlaamse Gemeenschapscommissie én de stad Brussel. Met die combinatie van organisaties die samenwerken over sectorgrenzen heen, kan je echt duurzame verschillen maken."

Uitgelichte afbeelding: © Laura Groeseneken

Over dit artikel

Bron	Apache [https://www.apache.be]
Titel	De kansen van cultuur
Auteur(s)	Gilles Michiels
Permalink	https://www.apache.be/?p=132298
Gepubliceerd	18 augustus 2020 @ 07:52
Opgevraagd	24 augustus 2020 @ 11:42